

(ЮЭС, с. 326); **непрамы доказ – ускосны доказ** ‘доказ, які сведчыць толькі аб магчымасці (імавернасці) існавання таго факта, які падлягае даказванню’ (ЮЭС, с. 345).

Такім чынам, абсалютная сінанімія ў юрыдычнай тэрмінасістэме абумоўлена сутыкненнем уласнабеларускіх і запазычаных тэрмінаў, з якіх найбольш характэрна ўжыванне дублетаў класічнага паходжання, якія сталі інтэрнацыянальнымі, у параўнанні з сутыкненнем розных найменняў у беларускай мове.

Скарачэнні

ЮЭС - Юрыдычны энцыклапедычны слоўнік. – Мн.: “Беларуская энцыклапедыя” імя Петруся Броўкі, 1992. – 636 с.

1. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
2. Лозовский В.М. Юридическая терминология в языке белорусских письменных памятников XV – XVI вв.: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Вильнюс, 1966. – 21 с.
3. Станкевіч А.А. Тыпы намінацый пры тэрміналагізацыі запазычванняў класічнага паходжання // Беларуская мова. Вып. 12. – Мн.: Універсітэцкае, 1984. – С. 96 – 102.

Дз.В. Дзятко (Мінск)

АКТЫЎНЫЯ ПРАЦЭСЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ І УКРАЊНСКАЙ НАВУКОВА-ТЭХНІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Стварэнне прагнастычных гіпотэз развіцця нацыянальнай мовы набывае мэтазгоднасць толькі пры грунтоўным асэнсаванні яе гістарычнага руху і канцэптуалізацыі агульных тэндэнцый моўнага развіцця. Тоеснасць сінхронных працэсаў на большасці моўных узроўняў у блізкароднасных мовах – прагназаваная з’ява, якая пацвярджае заканамернасць эвалюцыйных змен у кожнай з моў. Аднак натуральнае фарміраванне беларускай і ўкраінскай моў на працягу ўсяго перыяду развіцця істотна карэкціравалася за кошт пазітыўнага vs. негатыўнага ўплыву сацыяльна-палітычных фактараў. Адным з паказчыкаў вынікаў адзначанага ўплыву з’яўляецца тэрміналогія як складаная, унутрана структураваная сістэма тэрмінаадзінак,

асноўная задача якой – фармуляваць і выяўляць многія лінгвістычныя і экстралінгвістычныя праблемы грамадства.

З другой паловы XIV ст. мова, што склалася на тэрыторыі сучаснай Беларусі і Украіны, набывае афіцыйны статус дзяржаўнай мовы ВКЛ. Гэта садзейнічала выпрацоўцы лексічных нормаў, замацаванню намінацый канкрэтных навуковых рэалій у актыўнай моўнай практыцы, актывізацыі працэсаў станаўлення адзінага сэнсава-граматычнага выкарыстання тэрмінаадзінак [5, с. 354]. Гарманічнае развіццё усходнеславянскай тэрміналогіі, якое назіралася ў працах Дамаскіна, Л. Зізанія, М. Сматрыцкага, П. Бярындзі і інш., было перапынена змяненнем сацыяльна-палітычных умоў на тэрыторыі Беларусі і Украіны. Паколькі мова нярэдка становіцца або аб’ектам непрафесійнага ўмяшальніцтва, або зброяй пануючай палітычнай дактрыны і таму выкарыстоўваецца як сродак этнічнай асіміляцыі насельніцтва па нацыянальна-моўнай прыкмеце [4, с. 16], большасць наступных перыядаў у развіцці ўкраінскай і беларускай тэрміналогіі характарызуецца несбалансаванасцю працякання.

У еўрапейскім мовазнаўстве XIX ст. аформіліся два асноўныя падыходы да стварэння нацыянальных тэрмінасістэм – **інтэрнацыянальны** (тэрмінаўтварэнне на базе лацінскай мовы) і **народніцкі** (тэрмінаўтварэнне на ўласнамоўнай аснове) [3, с. 8]. Узнікненне першага этапу ў развіцці ўкраінскай тэрміналогіі на Галіччыне абумоўлена пашырэннем сферы выкарыстання ўкраінскай мовы пасля правядзення ў 1848 г. Сабора рускіх навукоўцаў і заснавання кафедры ўкраінскай філалогіі ў Львоўскім універсітэце. Гэты этап характарызуецца суіснаваннем і канструктыўнай канкурэнцыйнай адзначаных агульнаеўрапейскіх тэндэнцый, што праявілася пры стварэнні шэрагу тэрмінаадзінак: *ангідрид – безводник, валентність – вартісність, оксид – окис* і інш. [3, с. 9 – 14]. Ва Усходняй Украіне, як і на ўсёй тэрыторыі Беларусі, развіццё нацыянальнай тэрміналогіі не мела ўстойлівай дынамікі з прычыны рэалізацыі імперскай моўнай палітыкі, прадэклараванай Валугейскім (1863 г.), Емскім (1876 г.) і інш. указамі. Такім чынам, распаўсюджанае ў навуковай літаратуры меркаванне, што “гісторыя сучаснай беларускай тэрміналогіі вядзе свой адлік з часу кадыфікацыі беларускай літаратурнай мовы”, гэта

значыць з 1918 г. [6, с. 3] падаецца абгрунтаваным, калі ўлічыць сувязь тэрміналогіі з “усвядомлена-культурным і штучным пачаткам у мове” [2, с. 276]. Таму працы А.А.Антонана, І. П. Навіцкага, М. І. Гарбачэўскага і многія іншыя не мелі ўласна тэрміналагічнага характару.

Пачатак 20-х гг. для беларускай і ўкраінскай тэрміналогіі стаў перыядам інвентарызацыі і кадыфікацыі лексічных рэсурсаў і вызначаўся тэндэнцыяй да маніфестацыі ўласных моўных сродкаў з выразным імкненнем у словаўтварэнні адмежавацца ад аналагічных з’яў у рускай мове [1, с. 55]. Дзейнасць Інстытута Украінскай Навуковай Мовы і Навукова-тэрміналагічнай камісіі Інбелкульту вызначалася прыярытэтай арыентацыяй на рэсурсы роднай мовы і грунтавалася на наступных прынцыпах: 1) “народнасць” тэрміналогіі (найбольш прадуктыўным спосабам тэрмінаўтварэння стала тэрміналагізацыя агульнаўжывальных слоў); 2) прыярытэт неалагізмаў, створаных з уласнамоўных марфем шляхам афіксацыі, аснова- і словаскладання; 3) выкарыстанне запазычанняў пры празмернай штучнасці неалагізмаў або пры наяўнасці інтэрнацыянальнай афарбоўкі ва ўжо існуючых тэрмінаадзінках (такім чынам, многія агульнаеўрапейскія тэрміны, як правіла, толькі адаптаваліся да беларускай і ўкраінскай арфаграфіі). Акрамя таго, ўлічвалася лагічнасць тэрмінаў і ўсёй тэрмінасістэмы, дакладнасць і монасемантычнасць тэрміналогіі, пластычнасць, сісіласць і мілагучнасць тэрмінаадзінак [3, с. 22–24; 5, с. 361].

З 1933 г. на Украіне і Беларусі рэалізоўваецца выраіна унітарысцкая моўная палітыка. Фармальным ланцавом яе сталі рэформы ўкраінскай і беларускай арфаграфіі, агульнай рысай якіх стала паслабленне фанетычнага пачатку на карысць марфалагічнага і этымалагічнага (што набліжала да рускага пісьма) [2, с. 260]. Тэрміналагічная лексіка ў перыяд з 1934 да 1980-х гг. у асноўным характарызуецца выразнай зменай арыенціраў у словаўтварэнні на рускамоўныя ўзоры. Інтэнсіфікуецца калькаванне з рускай мовы, многія адметныя нацыянальныя моўныя факты выводзяцца за межы літаратурнай мовы і трактуюцца як рэгіяналізмы і правінцыяналізмы [1, с. 58]. Тэрміналагічныя вызначаюцца “сіметрычнай” будовай слоўнікавых артыкулаў: *эхолот* – *эхолот*, *разбуханне* – *разбухання* [3, с. 40]; *одночлен* –

адначлен, *отношение* – *аднашэнне*, *цифра* – *цыфра*. Прынятыя ў 1961 г. “Рекомендации Всесоюзного совещания по разработке терминологии в литературных языках народов СССР” скіравалі развіццё нацыянальных тэрміналогій у такім накірунку, што “російсько-українські галузеві словнікі мало чим різнилися від російсько-грузинських, а російсько-єстонські – від російсько-туркменських” [3, с. 40].

Працэсы нацыянальнай суверэнітызацыі канца 1980-х – пач. 1990-х гг. актывізавалі тэндэнцыю маніфестацыі спецыфічных рэсурсаў нацыянальных моў у спалучэнні з тэндэнцыяй да інтэрнацыяналізацыі, абумоўленай ўзмацненнем ролі англійскай мовы ў міжнароднай камунікацыі [1, с. 61–67]. Адзінства тэндэнцый, безумоўна, з’яўляецца канструктыўным, паколькі арыентацыя на ўласнамоўныя рэсурсы дазваляе тэрмінасістэме гарманічна ўвядзіць у сістэму нацыянальнай мовы, а выкарыстанне інтэрлексаў дазваляе максімальна ўніфікаваць міжнародную тэрміналогію. Далейшае развіццё беларускай і ўкраінскай нацыянальных тэрміналогій адбываецца ў кірунку на вырашэнне шэрагу актуальных праблем. Да асноўных адносяцца: 1) праблема тэрміналагічнай спадчыны 1920-х, 1930 – 1980-х гг.; 2) праблема дэрывацыі; 3) праблема моўнага статусу запазычанняў; 4) праблема перакладу; 5) праблема правапісу; 6) праблема транслітэрацыі (у тым ліку ўласных імёнаў); 7) праблема формазмянення (для беларускай тэрміналогіі); 8) праблема сінаніміі і полісеміі; 9) праблема стандартызацыі і кадыфікацыі тэрміналогіі.

Такім чынам, відавочна, што структура-функцыянальнае развіццё беларускай і ўкраінскай тэрміналогіі на працягу ўсёй гісторыі фарміравання і станаўлення нацыянальнай тэрміналагічнай лексікі характарызуецца наяўнасцю сінхронных працэсаў, якія нярэдка залежаць ад валюнтарысцкага ўмяшальніцтва “пры вызначэнні тактычных і стратэгічных прыярытэтаў моўнай палітыкі” [4, с. 16].

1. Лукашанец А. А. Сучасныя працэсы ў словаўтварэнні беларускай мовы: да праблемы міжмоўнага збліжэння і адштурхоўвання // Мовазнаўства. Літаратура. Культуралогія. Фалькларыстыка: XIII Міжнар. з’езд славістаў (Любляна, 2003): Докл. бел. дэлегацыі. – Мн., 2003. С. 52–69.

2. Мечковская Н. Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков. – Мн., 2000. – 368 с.
3. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія: Історія і сьогодення. – Львів, 1999. – 110 с.
4. Нецименко Г.П. Языковая ситуация в славянских странах: Опыт описания. Анализ концепций. – М., 2003. – 296 с.
5. Плотнікаў Б. А., Антанюк Л. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. – Мн., 2003. – 672 с.
6. Цыхун Г. Беларуская тэрміналогія ў тэрміналагічных слоўніках (1918 – 1998) // Тэрміналагічныя слоўнікі (асобныя выданні) 1918 – 1998). – Мн., 2000. – С. 3-8.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ